El Col·legi de Nostra Senyora dels Socors i de Sant Josep d'Oriola: Una possible fundació Teresiana

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 14-04-2023

A través d'una suma d'indicis i arguments, En Pep Mayolas ens exposa per què creu que el col·legi de predicadors d'Oriola atribuït a la iniciativa de l'antic inquisidor Ferran de Lloaces fou, en realitat i en els seus orígens, una fundació de Teresa de Jesús

1. UN COL·LEGI QUE, NOMÉS DE COMENÇAR, SUSPÈN LES CLASSES I ESDEVÉ UNIVERSITAT PÚBLICA

El col·legi de predicadors de Nostra Senyora dels Socors i de Sant Josep d'Oriola passa per ser una iniciativa de l'inquisidor i gran prelat oriolà Ferran de Lloaces. Nat a finals del segle XV, va cursar estudis de dret a Itàlia i, de tornada, exercí càrrecs importants en el Consell d'Oriola i en el Tribunal del Sant Ofici a València i a Barcelona, ciutat on destacà com a inquisidor durant setze anys (1527-1543) en un clima de tensió i forts enfrontaments amb les autoritats catalanes. Durant aquest període va tenir tres fills, un noi i dues noies, no se sap amb qui. Ingressà de ple dret en l'estament eclesiàstic amb més de quaranta anys —fins aleshores només havia estat tonsurat—, el 24 d'agost de 1542, per ocupar tot seguit la mitra d'Elna i ascendir successivament a les de Lleida i Tortosa, a l'arquebisbat de Tarragona i, finalment, al de València i al Patriarcat d'Antiòquia. Aquesta trajectòria mancaria de repercussió a l'Oriola natal si no fos per la decisió adoptada al 1547, de transformar en Col·legi per a Dominics el modest conventet que aquest orde tenia a la ciutat des de l'any 1510.[1] Fixem-nos, però, en les precisions que vénen a continuació. «Aquesta fundació inicial, unida a favorables circumstàncies econòmiques i personals, fructificà especialment amb l'arribada al pontificat del dominic Pius V, que atorgaria, acabat de morir En Lloaces, la categoria d'universitat pública al Col·legi ben just fundat i n'anomenaria Rector Perpetu fra Joan de Lloaces. Aquest, fill natural de D. Ferran, segons En Sánchez Portas, seria l'autèntic executor del projecte ideat pel seu pare i qui tutelaria la fundació del Col·legi i la seva transformació en Universitat, ja que ocupà el càrrec de rector des del 1569 fins a la seva mort al 1604, anys cabdals en la construcció del centre i per assentar les bases d'una economia sanejada, que en permetria el desenvolupament posterior».[2]

És a dir, per bé que la iniciativa de convertir un modest conventet de dominics en Col·legi és situada a l'any 1547, resulta que a la mort del seu presumpte fundador al 1568 l'edifici encara estava en fase de construcció, de manera que la promoció de «col·legi de dominics» a Universitat pública enxampà la flamant fundació col·legial sense haver pogut exercir, pràcticament, com a centre formatiu de bons predicadors i futurs inquisidorets. «Com que per desig exprés del fundador s'havia de fer l'edifici del Col·legi de nova planta, s'anomenà aleshores un rector que substituís el prior del convent, [però] l'inici dels estudis s'endarrerí força anys. Fins que a la fi, a l'octubre de 1568, el Provincial de l'Orde de Predicadors nomenà el Reverent Pare Lluís Nadal rector del Col·legi, i lectors els PP. Llorenç Ferrer, Francesc Garcia i Tomàs Ferrer, bo i començant les classes aquell curs, no obstant això, [i] com que les obres no s'havien acabat, es van suspendre pel novembre de 1569 [i] es traslladaren els col·legials a d'altres convents, perquè amb l'estalvi del manteniment dels frares les obres poguessin avançar».[3] Les classes per a dominics, doncs, varen començar al curs 1568-69, però pel novembre del mateix 1569 ja es van suspendre altre cop, potser perquè acabava d'arribar la butlla de Pius V emesa per l'agost d'aquell mateix 1569[4] que convertia el col·legi en Universitat pública. El col·legi de dominics va existir tan poc, tan poquet... que fa la sensació que no va existir mai. La nostra sensació és que l'aparell de Felip II va aprofitar la figura de l'oriolà Ferran de Lloaces per emmascarar una fundació col·legial que, ens temem, ni estava vinculada al conventet de predicadors ni pertanyia a l'orde de sant Domènec.

2. UN CONVENTET DE PREDICADORS CONTRA ELS ESTATUTS DE LES CLARISSES

La versió oficial pretén que a principis del segle XVI «Oriola va donar als dominics una petita església que existia d'antic al costat de la porta d'Elx o de Llevant, i unes cases contigües. Tenia l'advocació de Nostra Senyora dels Socors i sant Josep.

»El trasllat dels dominics des del convent de Mathet a Oriola s'efectuà amb tota solemnitat el 7 de setembre de 1510».[5] Ara bé, «la fundació del convent dominic d'Oriola necessitava ser aprovada pel pontífex i pel rei. A més, el lloc que ocupava s'oposava a certs estatuts de les monges clarisses, establertes anteriorment en aquella ciutat. La seva regla prohibia expressament que els convents de frares estiguessin situats a menys de tres-centes canes de distància dels seus monestirs».[6] Aquest detall és més important del que sembla. Les clarisses observants eren a Oriola des de finals del segle XV. «El 10 d'agost de 1493, van arribar set religioses del convent de Santa Clara de Múrcia que van materialitzar la fundació, la primera abadessa fou Sor Inés Marín. Com a edifici utilitzaren un antic monestir situat als afores, extramurs, construït al 1321 i que restà abandonat després de la guerra dels dos Peres. Al 1499 prengué el nom de monestir de Sant Joan Baptista de la Penitència».[7]

O sigui, les clarisses disposaren de tot un monestir a Oriola, mentre els dominics, que venien d'un convent petit a la partida «de Mathet», situada a unes tres milles d'Oriola, al costat de l'antic palau d'Algorfa i amb una ermita consagrada a sant Pere Màrtir, es traslladaven a una esglesiola vella amb unes cases contigües que, a més a més, no podien ser ocupades sense vulnerar els estatuts de les clarisses. Es va produir realment al 1510, aquell aterratge dels dominics a l'ermita dels Socors? La història diu que sí, perquè tenim butlla papal de dispensa —«que es fotin, les clarisses», vindria a dir Juli II—, l'aprovació reial de Ferran II i, més tard, la de Carles I.[8] O sigui que, de papers, els que calguin. Ara bé, si llegim el mateix Justo García Soriano que ens porta aquestes notícies, la consolidació del convent no acaba d'estar ben clara del tot. «Del primitiu convent de dominics de la Verge dels Socors i de Sant Josep, només sabem que era petit i pobre. En una interessant vista panoràmica d'Oriola, pintada en el segon terç del segle XVI, no hi apareixen o no es distingeixen el convent i l'església dels Socors, i en canvi la resta d'esglésies i edificis principals hi són dibuixades amb prou claredat i amb relativa precisió topogràfica».[9] Per si això fos poc, En Sánchez Portas assegura que «al 1547, el monestir de Nostra Senyora dels Socors es trobava pràcticament en ruïnes quan l'insigne oriolà D. Ferran de Lloaces, aleshores bisbe de Lleida, va decidir en vida ordenar la seva obra pia».[10] Vaja. O sigui que devia estar tan en ruïnes, al 1547, que els il·lustradors de la ciutat ni es van dignar a esbossar-lo, en una vista panoràmica de l'època. Per tant, és possible que el conventet dels Socors i de sant Josep romangués dins el perímetre inviolable de les clarisses, i per aquesta raó els dominics no s'hi instal·lessin al 1510 com ens diuen, sinó força més tard, en temps de Felip II. I l'única raó per dir que hi eren des del 1510 seria la de substituir en la història el col·legi femení que la clarissa Teresa de Jesús tenia tota la potestat per fundar-hi. No pas en va hem trobat que una de les poques fundacions que s'atribueixen a Caterina de Cardona —que a l'INH identifiquem amb Teresa de Jesús— és un convent que, ves quina casualitat, es deia «dels Socors».

3. CATERINA DE CARDONA, FUNDADORA D'UN «CONVENT» DELS SOCORS

Al Libro de las Fundaciones de santa Teresa, que no parla de col·legis sinó de convents, hi ha un moment en què la carmelita d'Àvila es desvia amb les seves monges cap a un convent del Socorro, que hauria estat fundat per Caterina de Cardona, segons que escriu: «Cierto yo iva con tanto gozo interior; que diera por muy bien empleado mas largo

camino: aunque me hizo harta lastima ser yà muerta la Santa, por quien N. Señor fundò esta casa: que no merecì verla, aunque lo desee mucho».[11] «La Santa» és tal com la carmelita d'Àvila anomena Caterina de Cardona. Per tant, resulta que la Teresa catalana[12] consta com a fundadora d'un «convent» —per a nosaltres, un col·legi— del «Socorro». Els pares Efrén i Otger situen Caterina de Cardona a la cort al 1571, entrevistant-se amb Felip II per negociar la fundació de Roda. Diuen que duia «els despatxos necessaris».[13] Sabem que el 14 de setembre de 1571 —que en realitat seria de l'any 1551, si ho sotmetem a la regla dels vint anys de desfasament entre la versió de la censura i la realitat— Caterina de Cardona tenia una provisió reial i tots els papers en ordre per fundar a la zona de Villena,[14] ben a prop d'Oriola.

Des de quan els convents necessiten una provisió reial per a ser erigits? Des del moment que són de patrocini reial, podríem contestar. No són freqüents, però no són estranys, els convents reials. Ara bé, com que en el nostre cas sempre parlem de col·legis, recordarem que Carles I té un cert bagatge com a emissor de privilegis reials per a la fundació de centres d'ensenyament. A casa nostra són conegudes, segons la versió oficial, les provisions o privilegis de l'emperador per a l'erecció del col·legi de Cordelles (1533),[15] l'Estudi General de Barcelona (1533)[16] —amb el famós escut imperial esculpit en pedra, l'únic vestigi que en queda, conservat en una vitrina al paranimf de la Universitat de Barcelona actual— o els col·legis imperials de Tortosa (1543). Al 1551, però, l'emperador era absent de la Península Ibèrica de feia alguns anys. Qui sí que trobem als regnes catalans eren els seus fills. El futur Felip II havia arribat a Barcelona procedent de Trento pel juliol de 1551, i a continuació s'estaria tres setmanes a casa dels Requesens, convidat per la família.[17] Era l'únic príncep seglar que havia assistit en persona a la segona convocatòria del Concili de Trento (1551-1552). Pel juny s'havia entrevistat amb alguns dels delegats espanyols tramesos al Concili, molts dels quals entrarien més tard al seu servei. Després de la sessió inaugural (1 de maig de 1551), el papa Juli III havia manat que s'ajornessin les noves sessions fins al setembre, a l'espera que hi acudissin representants dels protestants. El pontífex compartia estratègia amb l'emperador, que volia equilibrar la presència d'italians al Concili amb el major nombre possible de súbdits de l'Imperi, i tractar de cloure d'una vegada el cisma entre catòlics i protestants. La història exposa cruament el fracàs d'aquelles esperances.

És possible que la nostra Teresa/Caterina obtingués una provisió reial durant aquelles setmanes d'estiu que el príncep Felip passà a ca'ls Requesens, a Barcelona? Sembla una mica just per a trobar-la fundant a mitjan setembre per la zona de Villena, però és totalment factible, i més si tenim en compte que la comitiva que havia acompanyat Felip per Europa comptava amb homes com l'Agustí Cazalla i En Constantí Ponce de la Fuente, «tots dos doctors en teologia i "predicadors de Sa Altesa"»,[18] als quals la Inquisició arrestaria i condemnaria a mort per sostenir idees protestants abans d'acabar la dècada. Després d'un any menjant, bevent, caçant i xerrant amb prínceps luterans[19] i rebent prèdiques d'aquells doctors en teologia, però, sembla que Felip no hauria de tenir cap recança d'emetre un reial privilegi o provisió per a la fundació d'alguns col·legis femenins a la governació d'Oriola. Aviat el farien canviar de mentalitat.

4. ESPANYA, PERÒ SOBRETOT CASTELLA, LA PÀTRIA DELS INQUISIDORS FILÀNTROPS

L'oriolà Ferran de Lloaces és un d'aquells espècimens inquisitorials de soca-rel, al·lèrgic a l'humanisme i a les llibertats, amic de perseguir heretgies i llibres prohibits: un ferm partidari de l'acció contundent i la repressió descarnada, en suma. Alhora, però, està tallat per aquell patró tan singular que trobem tot sovint als annals de la Inquisició hispànica: despietat vigilant de la fe i de la moral als matins, a les tardes regurgita unes glopadetes d'amor per la cultura i somia amb fundar col·legis on s'hi eduquin criatures orfes o donzelles pobres. El cardenal inquisidor Cisneros o l'antisemita arquebisbe Silíceo també van cedir a aquesta mena d'atacs de filantropia, jura la història. En la mateixa tessitura, aleshores, En Juan Francisco Mesa explora les relacions d'En Lloaces amb el món clàssic i no s'està de citar l'insigne professor Luis Gil Fernández per recordar-nos que els membres del Sant Ofici es reclutaven entre estaments hostils per naturalesa als humanistes, com ara els lletrats i els teòlegs, col·lectius que compartien una mateixa concepció medieval del saber, la qual no s'avenia gens ni mica amb la curiositat impertinent dels humanistes. «A aquest grup pertany el nostre personatge —En Lloaces—, que no fou precisament una persona tèbia en l'exercici de les seves funcions. La seva acció coincideix amb el període més dur del Tribunal de València (1500-1530). "El procurador fiscal era, ante todo, el elaborador de las denuncias y casi siempre el acusador e interrogador de los testigos, destacando en su ejecutoria por su agresividad Agustín López y Fernando de Loazes". Tots dos ostenten el dubtós honor d'haver ajusticiat familiars d'En Lluís Vives entre 1520 i 1534, de manera que és fàcil concloure que és a un d'ells, si no a tots dos, que retrata l'humanista valencià quan escriu en De pacificatione: "(...) a l'acusador a qui tantes vegades impel·leixen a la calúmnia l'odi encobert, l'esperança inconfessable o alguna altra inclinació malèvola"».[20] I aquest professional de l'odi encobert, tan propens a titllar d'«heretgia» la cultura, representa que es lleva un dia a la seva seu del bisbat de Lleida i té la bona pensada de fundar un col·legi per a dominics que en pocs anys, si Déu vol, esdevindrà una Universitat pública de referència.

Ho sentim molt. Això no és versemblant. Gens. Que la Universitat d'Oriola acabés sent la mena d'institució que fundaria un antic inquisidor s'ajusta molt bé a la figura d'En Lloaces, però si alguna cosa hem après és que un inquisidor és un agent que actua per «corregir» una realitat desplaent per a l'Estat o intolerable per a la jerarquia catòlica més reaccionària. La Inquisició no té iniciatives culturals ni inquietuds humanistes: lluita contra elles. Per això, quan ens diuen que la Universitat d'Oriola s'erigeix sobre allò que prèviament era un col·legi, per més que ens vulguin convèncer que ja era dominic i fundat per un antic inquisidor, ens fa l'efecte que s'acaben de delatar. El convent-col·legi dels Socors, que d'entrada no es podia concedir als dominics perquè estava massa a prop de les clarisses de Sant Joan de la Penitència, i que al cap de 35 anys de la concessió ja ens diuen que era pobre, estava en ruïnes i el seu promotor el projectava de nova planta (la primera pedra s'hi diposita pels volts de l'11 de maig de 1553, diuen les notícies),[21] té molts números de ser el convent (i col·legi) dels Socors que Teresa d'Àvila atribueix a Caterina de Cardona, la nostra Teresa. De fet, aquesta fundació convida a la sospita de retoc censor des del moment que al conegut article dels germans Cortijo-Ocaña surt que «Catalina de Cardona es la fundadora del monasterio de carmelitas descalzos de Nuestra Señora del Socorro, en La Roda, en 1572, trasladado después a La Jara en 1603»,[22] i tres pàgines enllà es cita un text de la Historia de España dirigida per En Menéndez Pidal (XIX, I: 522) on hi consta la mateixa «Catalina de Cardona, aya de don Juan de Austria, llamada la buena mujer, fundadora de Nuestra Señora del Socorro, de Nava del Rey (Valladolid)».[23] No hem sabut trobar cap convent històric del Socorro, a Nava del Rey. Confusió, improvisació, imprecisió: les postres de mal pair a cal mestre censor. Ho repetirem. Nostra Senyora dels Socors només pot ser l'antic col·legi associat o dependent de les clarisses oriolanes de Sant Joan de la Penitència que es vol esborrar amb la Universitat d'Oriola aprovada a corre-cuita al 1569 per Pius V, el papa inquisidor Ghislieri, còmplice de Felip II.

Per si calgués, En Mesa ens confirma que «la Universitat ideada per En Ferran de Lloaces i desenvolupada posteriorment pel seu fill, no constitueix un model d'Universitat Humanista, preocupada pels sabers essencials o per la recopilació i revisió dels clàssics. És, més aviat, una fundació de perfil tècnic i pragmàtic, l'objectiu manifest de la qual consisteix a formar bons professionals que poguessin nodrir els quadres mitjans de l'administració: a la formació de juristes i teòlegs».[24] Exacte. I això vol dir que En Ferran de Lloaces no va tenir cap revelació al 1547, de la seu de Lleida estant, que l'impulsés a erigir un col·legi per formar juristes i teòlegs dominics a la seva Oriola natal. No. De manera força més probable, el seu fill Joan de Lloaces —sicari de confiança de Felip II com son pare, sens dubte— va ser nomenat rector vitalici de la nova Universitat pública d'Oriola amb l'encàrrec d'eliminar qualsevol rastre del col·legi femení que hi havia fundat Teresa de Jesús, no fos cas que algú relacionés «col·legi» o «Jesús» amb els jesuïtes i restés suggerit un eventual Ignasi d'Oriola. O sigui que no, a Oriola no es podia tapar el col·legi femení amb un de jesuïta masculí o un convent de carmelites descalces, com manava la mecànica substitutòria de tantes altres fundacions teresianes. La perversió oficial hi dibuixà, com a solució, un col·legi de dominics que aviat esdevé la Universitat del rector Joan de Lloaces amb l'objectiu de «formar amb solidesa el clero diocesà per intentar combatre l'heretgia que es podia filtrar pels ports propers de Cartagena i d'Alacant, o bé per adoctrinar amb eficàcia la població morisca que, en nombre no menyspreable, poblava les comarques del sud valencià».[25] I mentrestant, el mateix rector Lloaces aprofitaria per anar construint les evidències documentals com si tot plegat fos conseqüència d'una iniciativa i un llegat del seu pare arquebisbe, patriarca i, per damunt de tot i abans que res, inquisidor.

5. LA TARDANA REDACCIÓ DELS ESTATUTS DEL COL·LEGI DE DOMINICS

En Mario Martínez ens posa al cas d'una situació força interessant, digna de ser tinguda en compte. Es veu que a Oriola, «els dominics, gràcies al negoci dels censals, arribaren a convertir-se, en molts moments, en els principals creditors del Consell i [com] que eren grans propietaris de terres [i] gaudien, a més, d'un prestigi notable en el camp de la predicació i de la religiositat popular»,[26] és molt probable que tinguessin un cert «ascendent» sobre determinades decisions del Consell, cosa que facilitaria un tracte de favor per a la implantació dels dominics en un espai del qual s'haurien expulsat les clarisses, tal vegada, després que el Consell retirés el suport a la seva fundació amb l'excusa d'incomplir una normativa municipal, per exemple. Això, hem de confessar-ho, són idees purament especulatives, però que no hauríem de descartar com si res. No presentarien resistència, les clarisses? No acudirien a la justícia i mirarien de fer valer les clàusules dels seus estatuts que prohibien la instal·lació de congregacions masculines a menys de tres-centes canes del seu monestir? Un litigi que s'allarga en el temps podria justificar l'anòmala trigança en la redacció dels Estatuts del famós Col·legi de Dominics. Perquè el cert és que es van confegir molt tard, per a un centre que, suposadament, s'havia fundat a principis dels anys cinquanta. «Desconeixem les raons de la seva tardana redacció al 1590, ja que mesos després de 1569, el Pare General de l'orde ja havia comissionat la seva elaboració a nou religiosos».[27] Al 1590, el grup original de comissionats havia patit sis baixes per defunció, cosa que obligà a l'elecció d'uns altres sis dominics que es posaren a la feina amb els tres supervivents, el fill d'en Lloaces entre ells, bo i prenent com a base uns pretesos estatuts primitius del fundador i, «de manera molt especial, els pertanyents al Col·legi de San Gregorio de Valladolid».[28]

La sensació que transmet, tot plegat, és que no hi havia pressa per posar en funcionament el centre. Fundació al 1547, primera pedra al 1553, primeres classes efectives al 1568 —suspeses al cap d'un any—, estatuts definitius redactats al 1590... No hi havia cap pressa. La nova realitat ja estava encaminada. Allò que havia urgit de debò era la destrucció de la molesta realitat primigènia. És a dir, l'extirpació dels senyals d'una fundació teresiana.

6. SANT JOAN DE LA PENITÈNCIA I EL SEU COL·LEGI ANNEX, A TOLEDO

Hi ha moments que les dades semblen un rastre de molles de pa enmig del bosc per poder refer el camí cap a casa. I ara mateix acabem de trobar unes engrunes prometedores disposades en fila, que de moment duen a Toledo. Perquè resulta que Toledo acollí, a principi del segle XVI, una iniciativa social del seu arquebisbe, el famós cardenal Cisneros, qui representa que al 1504 hi va fundar un convent de clarisses anomenat San Juan de la Penitencia amb un col·legi annex que rebé el nom de Casa de Santa Isabel de Hungria.[29] Vet aquí, doncs, un convent de clarisses amb el mateix nom que el d'Oriola, amb un col·legi batejat en honor a una santa franciscana de referència, filla d'Andreu II d'Hongria, dit «el de Jerusalem», i germana de Violant d'Hongria, la segona esposa de Jaume I el Conqueridor. L'anecdotari substanciós no s'atura aquí. Hom diu que la primera abadessa d'aquest San Juan de la Penitencia toledà es digué Sor Isabel de Hungría,[30] com la santa, i que les Constitucions atorgades pel mateix Cisneros imposaven la descalcesa a la comunitat, però la duresa de les penitències i mortificacions va fer que la major part de les monges emmalaltissin, de manera que el Sant Pare medià per acomodar la Regla i el règim al dels franciscans, «pel que fa al dejuni i l'abstinència, a més d'eliminar la descalcesa».[31]

Ara ja sabem una cosa més, doncs, i és que un convent anomenat Sant Joan de la Penitència tingué com a annex un col·legi femení batejat amb el nom de la cunyada de Jaume I —una santa Isabel d'Hongria que a mitjan segle XVI també era venerada pels luterans com a renovadora de la societat—,[32] i que en aquell Sant Joan de la Penitència hi hagué un primer intent d'instaurar la descalcesa, cosa que si hagués tingut lloc al 1551 a Oriola, per iniciativa de Caterina de Cardona i amb un col·legi que ocupés de manera provisional les cases contigües a l'església dels Socors i de Sant Josep, constituiria el clar precedent de la fundació de les Clarisses Descalces Reials, que considerem una iniciativa teresiana, i que també comptaven amb un col·legi i un hospital en el seu projecte inicial. Vol la casualitat que aquell 1551 els reis de Bohèmia i d'Hongria estiguessin aposentats al palau del carrer Ample de Barcelona dels ducs de Sessa i Soma, segons En Víctor Balaguer.[33] Des de 1507, els ducs de Sessa eren els Fernández de Córdoba, la nissaga que substitueix els Cardona. I el duc de Soma al 1551 era En Ferran de Cardona-Anglesola, el germà de la nostra Caterina, casat amb Beatriz Fernández de Córdoba i Figueroa, dama que a Bellpuig d'Urgell era coneguda com a Beatriu Folch de Cardona i Figuerola.[34] Al Dietari de la Generalitat veiem, a més, un apunt del dilluns 9 de febrer de 1551, on llegim que «en aquest die misser Francesch Simon Farrer, provehit per la serenísima reyna de Boèmia, loctinent de sa magestat, del offici de advocat dels pobres (...)»,[35] cosa que indica que Maria d'Àustria, filla de Carles I casada amb el seu cosí Maximilià, reina consort de Bohèmia i princesa d'Hongria, actuava com a lloctinent general de l'emperador a Barcelona. És possible que Caterina/Teresa bategés el col·legi annex a l'església dels Socors amb el nom d'un referent franciscà com santa Isabel d'Hongria en honor a la princesa d'Hongria hostatjada al palau barceloní dels Cardona, i que tal vegada, com a lloctinent general, era qui havia emès la provisió per a les fundacions teresianes? Aquí ho deixem per si mai arribés a servir com a pista d'una recerca més profunda.

Totes les maniobres necessàries per a l'espoli i destrucció de les fundacions de la vera Teresa haurien començat en vida d'ella, però no culminarien fins força més enllà de la promoció de l'inquisidor Lloaces com a nou arquebisbe de Tarragona (1560), la mort de l'abadessa de Pedralbes (1562) i la clausura del Concili de Trento (1563). La necessària complicitat d'autoritats civils i eclesiàstiques locals s'obtindria, pensem, per la supeditació del Consell d'Oriola davant dels seus creditors dominics —l'orde dels inquisidors—, per una banda, i per la perspectiva dels beneficis que reportarien l'assoliment de la tan desitjada diòcesi pròpia per a Oriola (1564) i la creació de la nova Universitat (1569), per l'altra. A les Corts de Montsó de 1563, en Ferran de Lloaces exercí com a President del Braç Eclesiàstic i aprovà, en presència de Felip II, la creació de la diòcesi oriolana i la conversió de l'església en catedral.[36]

7. DISGREGACIÓ DE CARTAGENA I CREACIÓ D'ORIOLA, O COM FER CAU I NET I REORDENAR LA HISTÒRIA EN UNA SOLA JUGADA

En conseqüència, i aprofitant que la seu de Cartagena estava vacant des del març de 1563 per la mort del seu bisbe titular,[37] pel «juliol de 1564 va néixer per decret papal el bisbat d'Oriola, al sud de València, i el bisbat de la veïna Cartagena, que estava "exempt" i va ser transferit a la província de Toledo».[38] Aquests canvis formaven part, sens dubte, d'aquell reajustament de la realitat hispànica que anava teixint el rei castellanitzador. D'aquest mateix parer és En Josep-David Garrido i Valls quan diu que el bisbat d'Oriola fou creat pel «papa Pius IV, per motius polítics i lingüístics», i «amb el temps convertit en un lamentable instrument castellanitzador».[39] Per decret papal, doncs, es desvinculen Oriola i Alacant de Cartagena i s'incorpora aquesta diòcesi tan important a l'arquebisbat de Toledo

justament pel juliol de 1564, quan Felip II ha trencat relacions diplomàtiques amb la Santa Seu per, en nom dels decrets de Trento signats pel papa, poder aplicar allò que el rei entén per «Reforma» sense cap ingerència pontifícia. En parlem més àmpliament al llibre dedicat a Teresa de Jesús que surt aquest Sant Jordi de 2023.

Oriola obté la seu episcopal que reclamava de feia més de 150 anys. Cartagena veu reduïda la seva diòcesi i passa a dependre de Toledo, que ha de créixer si Felip II la vol convertir en l'Església metropolitana d'Espanya en comptes de Tarragona. Ben probablement, tota la documentació eclesiàstica d'Oriola i Alacant que es guardava a Cartagena devia viatjar cap a la nova arxidiòcesi de Toledo, on l'aparell encarregat de dissenyar la nova realitat faria desaparèixer les fites inconvenients i n'aprofitaria aquelles que trobés més indicades per farcir la història de Toledo, la d'Alcalà i la d'onsevulla que volguessin inflar el passat. No pot ser coincidència, aleshores, que al cap de mig any s'acabés de redactar la biografia canònica del gran estadista castellà i contrareformista avançat al seu temps, l'arquebisbe de Toledo Francisco Jiménez de Cisneros (1436-1517). Segons En Bataillon, el text fonamental per conèixer la vida del gran cardenal continuava sent, a mitjan segle XX, el manuscrit autògraf de l'Alvar Gómez de Castro, De rebus gestis a Francisco Ximenio Cisnerio, datat el 2 de febrer de 1565:[40] una composició acabada en ple mandat de Felip II. En García Oro diu que En Gómez de Castro tingué «comissió i patrocini de l'Acadèmia complutense per a realitzar aquesta gran empresa literària»,[41] de manera que constatem que es tracta d'una construcció narrativa subvencionada. Com tampoc seria gens estrany, a continuació, que fos durant aquests primers anys del mandat de Felip II que es traslladés pedra a pedra a Alcalà la famosa façana renaixentista de la Universitat d'Alacant, així com la portalada del col·legi de sant Agustí al mateix pany de paret, o la del Col·legi de les Infantes a un rònec casalot de Toledo, que ja vam suggerir en parlar de l'abat de Vilabertran com a confessor de Teresa de Jesús.[42]

La incorporació de l'antiga diòcesi de Cartagena a l'arxidiòcesi toledana al 1564 no només comportaria el trasllat dels arxius eclesiàstics que contenien tota la documentació baixmedieval i moderna d'Oriola i Alacant. A l'espoli documental el succeí el robatori del patrimoni material i monumental, amb el trasllat de pedres, façanes, portals, escultures, biblioteques... I de tot plegat se'n seguí l'apropiació de la història, la construcció del passat grandiloqüent de la capital visigòtica, el de la Universitat erasmista d'Alcalà, la vida del gran estadista Cisneros i el Renaixement cultural castellà. És així com pensem que el monestir de Sant Joan de la Penitència d'Oriola i el seu col·legi associat passaren a engreixar la història franciscana de Toledo i a farcir el currículum fundador del Cisneros dissenyat pels erudits de Felip II. La fundació d'un primer centre adscrit a la descalcesa clarissa per part de la nostra Teresa, però, devia disparar alguna alarma en les jerarquies eclesials de casa nostra. No pas en va el bisbe de Barcelona Jaume Caçador, aquell mateix 1551, ja constrenyia a respectar la clausura a tots els monestirs i convents femenins.[43] I allò que veiem a l'octubre de 1571 —1551 en el nostre còmput— és que Teresa de Jesús és nomenada priora de l'Encarnació i se li mana que s'incorpori immediatament al nou càrrec: «en els primers dies d'octubre de 1571 se li ordenà que anés a l'Encarnació en qualitat de priora».[44] Teresa «s'adonava que aquella ordre pretenia relegar-la a un convent perquè es fes càrrec d'una tasca ingrata i així impedir-li de realitzar noves fundacions».[45]

Per bé que en la fantasia castellana es pretén que l'enviaven al convent carmelita de la Encarnación d'Àvila, més aviat creiem que es tractaria del convent de l'Encarnació d'Elx, la comunitat de clarisses fundada al 1516-17 entre el Consell municipal i els senyors d'Elx,[46] que en aquell temps eren els Cardona-Enríquez, pares de la nostra Santa, tapats en la història oficial pels Cárdenas-Enríquez, com hem denunciat manta vegada en aquesta mateixa pàgina i en altres publicacions.[47] Així, doncs, si Caterina de Cardona (Teresa de Jesús) s'està movent per Villena i les contrades del sud de València al 1551 facultada per fundar amb una provisió reial, tindria tot el sentit que el general dels franciscans, pressionat perquè obligués l'abadessa clarissa a tancar-se en un monestir, utilitzés el recurs de nomenar-la priora de l'Encarnació d'Elx per tal que «es fes càrrec d'una tasca ingrata i així impedir-li de realitzar noves fundacions», en paraules de la Rosa Rossi.

És per tot aquest cúmul de detalls i coincidències que pensem que l'anomenat «col·legi dels Socors» d'Oriola fou, molt probablement, en els seus orígens, una fundació de la Teresa de Jesús catalana, transformat dues dècades després en un col·legi de predicadors que només fou realitat com a col·legi universitari, unes quantes dècades més tard. Un col·legi impecablement documentat, això sí, com ho solien estar totes les iniciatives humanistes atribuïdes a aquells personatges únics i característics en exclusiva del Siglo de Oro espanyol: els irrepetibles inquisidors culturalment inquiets.

Pep Mayolas

[1] MARIO MARTÍNEZ GOMIS, “El colegio de predicadores de Nuestra Señora del Socorro y San José: origen y puntal de la Universidad de Orihuela”, dins Estatutos del colegio de Predicadores de Orihuela, hechos ... en 28 de abril, 1590, en el Real Convento de Predicadores de Valencia Cátedra Arzobispo Loazes, Universitat d’Alacant, Alacant, 2006, p. 9.

[2] Ídem.

[3] JAVIER SÁNCHEZ PORTAS, El patriarca Loazes y el Colegio Santo Domingo de Orihuela, Caja Rural Central, Oriola, 2003, p. 53.

[4] MARIO MARTÍNEZ GOMIS, ob. cit., p. 16, nota 15.

[5] JUSTO GARCÍA SORIANO, El Colegio de Predicadores y la Universidad de Orihuela, Domingo L. Riquelme, Oriola, 1918, p. 5-6.

[6] Ídem, p. 10.

[7] JOSÉ HINOJOSA MONTALVO, “Ermitas, conventos y cofradías en tierras de Alicante durante la Edad Media”. Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval. N. 8 (1990-1991), Universitat d’Alacant, Alacant, pp. 257-300, p. 294.

[8] JUSTO GARCÍA SORIANO, ob. cit., p. 11.

[9] Ídem, p. 9-10.

[10] JAVIER SÁNCHEZ PORTAS, ob. cit., p. 38.

[11] SANTA TERESA DE JESÚS, Obras de la Gloriosa madre Santa Teresa de Jesus, fundadora de la orden de Nuestra Señora del Carmen, de la primera observancia, Marcos-Miguel Bousquet y Compañía, Brussel·les, 1740, tom 2, p. 259.

[12] JORDI BILBENY, “Santa Teresa estava emparentada amb famílies catalanes, segons un calendari del 1898”, Institut Nova Història, dilluns 12 d’octubre de 2020, https://www.inh.cat/articles/Santa-Teresa-estava-emparentada-amb-families-catalanes,-segons-un-calendari-del-1898

[13] EFRÉN DE LA MADRE DE DIOS i OTGER STEKKING, OCD, Tiempo y vida de Santa Teresa, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1968, p. 404, nota 637.

[14] Ídem, p. 438, nota 179.

[15] JORDI RUBIÓ i BALAGUER, Humanisme i Renaixement, Publicacions de l’Abadia de Montserrat SA, Barcelona, 1990, p. 113-114.

[16] ANTONIO FERNÁNDEZ LUZÓN, La Universidad de Barcelona en el siglo XVI, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2005, p. 39.

[17] GEOFFREY PARKER, Felipe II. La biografía definitiva, Editorial Planeta SA, Barcelona, 2013, p. 107.

[18] Ídem, p. 105.

[19] Ídem.

[20] JUAN FRANCISCO MESA SANZ, “Fernando de Loazes y el mundo clásico” dins Alquibla, Revista de Investigación del Bajo Segura, Centro de Investigación del Bajo Segura (Alquibla) Oriola, 2002, n. 8, p. 42-43.

[21] JUAN JOSÉ SÁNCHEZ BALAGUER, “Presencia de la Orden dominicana en Orihuela”, Archivo Dominicano, Instituto Histórico Provincia de Hispania Orden de Predicadores, Barcelona, 2018, XXXIX, pp. 45-80, p. 50.

[22] ADELAIDA i ANTONIO CORTIJO OCAÑA, “Vida de la madre Catalina de Cardona por fray Juan de la Miseria. Un texto hagiográfico desconocido del siglo XVI (Bancroft Library, UCB, Fernán Núñez Collection, vol. 143)” dins Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica, 2003, p. 25.

[23] Ídem, p. 28.

[24] JUAN FRANCISCO MESA SANZ, ob. cit., p. 59.

[25] MARIO MARTÍNEZ GOMIS, ob. cit., p. 15.

[26] Ídem, p. 21.

[27] Ídem.

[28] Ídem.

[29] ANTOLÍN ABAD PÉREZ, OFM, “San Juan de la Penitencia, obra social del cardenal Cisneros en Toledo”, Anales Toledanos, Diputación Provincial de Toledo, Toledo, 1968, n. 2, p. 2.

[30] Ídem, p. 4.

[31] Ídem.

[32] https://ca.wikipedia.org/wiki/Elisabet_d%27Hongria

[33] VÍCTOR BALAGUER, Las Calles de Barcelona, edició facsímil de l’obra editada el 1866, Editorial Dossat, SA, Madrid, 1987, tom I, p. 58.

[34] JAUME TORRES i GROS, “Testament i sepultura de la noble Agnés de Gemarca, enterrada al Monestir de Sant Bartomeu de Bellpuig”, dins Quaderns de El Pregoner d’Urgell, Associació d’Amics de la Plana d’Urgell, Bellpuig, 1999, n. 12, p. 109. http://www.raco.cat/index.php/QuadernsPregonerUrgell/article/viewFile/217060/293504

[35] Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Volum II, anys 1539-1578, Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència, Barcelona, 1994, 1a. Edició, p. 40.

[36] JUAN FRANCISCO MESA SANZ, ob. cit., p. 58.

[37] https://es.wikipedia.org/wiki/Esteban_de_Almeyda

[38] HENRY KAMEN, Canvi cultural a la societat del Segle d'Or. Catalunya i Castella, segles XVI i XVII,, ob. cit., p. 106.

[39] JOSEP-DAVID GARRIDO i VALLS, La conquesta del sud valencià i Múrcia per Jaume II, Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 2002, p. 74.

[40] MARCEL BATAILLON, Erasmo y España, Fondo de Cultura Económica, Madrid, 1995, p. 1, nota 1, i també a l'apartat previ "Bibliografia", p. XXIV.

[41] JOSÉ GARCÍA ORO, El Cardenal Cisneros. Vida y empresas, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1992, vol. I, p. 483.

[42] PEP MAYOLAS, "Teresa de Jesús escollí per confessor En Pere Domènech, abat de Vilabertran", Institut Nova Història, 13 de desembre de 2020, https://www.inh.cat/articles/Teresa-de-Jesus-escolli-per-confessor-En-Pere-Domenech,-abat-de-Vilabertran

[43] ELENA BOTINAS i MONTERO, JULIA CABALEIRO i MANZANEDO i MARIA DELS ÀNGELS DURAN i VINYETA, Les Beguines. La Raó il·luminada per Amor, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002, p. 90-91.

[44] ROSA ROSSI, Teresa de Ávila. Biografía de una escritora, Editorial Trotta SA, Madrid, 2015, p. 133.

[45] Ídem.

[46] GASPAR JAÉN I URBAN, La Glorieta d'Elx: formació i transformació d'un espai urbà central, Departament de Publicacions de l'Ajuntament d'Elx, Col·lecció «Temes d'Elx», n. 3, Ajuntament d'Elx, Elx, 1991, p. 5-6.

[47] PEP MAYOLAS, "La baronia d'Elx i Crevillent. La falsa dotació nupcial d'Isabel la Catòlica" dins Censura i postveritat al segle XVI català, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2017, p. 31-38.